

Preventie van infectieziekten bij druggebruikers

Evaluatie van drie Harm Reduction materialen

Deze factsheet informeert over drie materialen, gericht op het voorkomen van infectieziekten bij druggebruikers. Hoe zet je deze materialen in? Voor welke doelgroepen zijn ze geschikt? En hoe waarderen professionals deze materialen?

Druggebruikers hebben een verhoogd risico om besmet te raken met infectieziekten zoals HIV, hepatitis B en C en SOA's. Druggebruikers lopen besmettingsgevaar door bijvoorbeeld te injecteren met besmette naalden of door onveilige seks. Harm Reduction is een belangrijke pijler van het Nederlands drugsbeleid. Bij Harm Reduction staat het beperken van gezondheidsschade en het verminderen van de risico's bij druggebruik centraal. Voorbeelden van Harm Reduction maatregelen op het gebied van preventie van infectieziekten bij druggebruikers zijn spuitomruilprogramma's, gebruiksruiden en SOA-voorlichting.

Eén van de activiteiten van het Landelijk Netwerk Infectieziekten en Druggebruik (zie kader) is de ontwikkeling en implementatie van Harm Reduction materialen ter preventie van infectieziekten bij druggebruikers. In 2009 zijn de volgende materialen ontwikkeld en verspreid:

- Materialen 'Veilig Spuiten' voor in gebruiksruiden
- Brochure 'Alcohol, drugs, seks en... een SOA'
- SOA-spel

We hebben geïnventariseerd hoe de materialen in de praktijk gebruikt en gewaardeerd worden. Deze factsheet geeft antwoord op de volgende vragen:

- Welk doel hebben de materialen?
- Hoe en voor welke doelgroep kun je de materialen inzetten?
- Hoe gebruiken en waarderen professionals de materialen?

Deze factsheet is bedoeld voor preventie- en zorgprofessionals die geïnteresseerd zijn in preventie van infectieziekten onder druggebruikers.

Landelijk Netwerk Infectieziekten en Druggebruik

Het Landelijk Netwerk Infectieziekten en Druggebruik richt zich op het ontwikkelen en implementeren van kennis en interventies op het gebied van Harm Reduction en op het versterken en voeden van het draagvlak hiervoor. Het netwerk ondersteunt verslavingszorginstellingen bij activiteiten op het gebied van infectieziekten en harm reduction. Leden van het netwerk zijn vertegenwoordigers van de regionale instellingen voor verslavingszorg. Ook neemt een aantal GGD-en deel aan het netwerk. Het Trimbos-instituut coördineert dit netwerk in opdracht van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS). Voor meer informatie over het netwerk kunt u contact opnemen met de coördinator: Anouk de Gee, agee@trimbos.nl.

Harm Reduction materialen

Materialen 'Veilig Spuiten'

Omschrijving: In samenwerking met IrisZorg zijn de materialen 'Veilig Spuiten' voor in gebruikruimten ontwikkeld, bestaande uit een placemat en een poster.

Doel en doelgroep: De poster en placemat zijn ontwikkeld ter bevordering van veilig intraveneus druggebruik met als doel druggebruikers bescherming te bieden tegen bloed overdraagbare aandoeningen (BOA) in spuitruimten, met name het hepatitis C virus. De placemat zorgt ervoor dat de spuitplek schoon blijft en is tegelijkertijd gericht op overdracht van informatie aan injecterende druggebruikers. De poster dient (ook) ter informatie voor professionals. Op de materialen wordt met beeld en tekst uitleg gegeven over waarmee, hoe en waar veilig te spuiten.

Bestelinformatie: De poster en placemat 'Veilig Spuiten' kunt u bestellen via www.trimbos.nl/webwinkel → zoek op 'veilig spuiten'. De poster is bestelbaar in twee formaten (A1 en A2).

Brochure 'Alcohol, drugs, seks en... een SOA'

Omschrijving: De brochure 'Alcohol, drugs, seks en... een SOA' reikt kennis aan over de werking van alcohol en drugs op seksuele gevoelens en gedrag.

Doel en doelgroep: De brochure is bedoeld voor preventie- en zorgprofessionals. Professionals kunnen de brochure gebruiken ter ondersteuning van voorlichtingsactiviteiten. De brochure dient ook ter informatie voor de einddoelgroep, bijvoorbeeld jongeren.

Bestelinformatie: De brochure 'Alcohol, drugs, seks en... een SOA' kunt u bestellen via www.trimbos.nl/webwinkel → zoek op 'brochure SOA'.

SOA-spel

Omschrijving: In samenwerking met IrisZorg is het SOA-spel ontwikkeld. Het spel bestaat uit een speelbord, een handleiding, een dobbelsteen, pionnen en verschillende kaartjes met daarop kennisvragen, stellingen en opdrachten.

Doel en doelgroep: Het doel van het SOA-spel is om druggebruikers spelenderwijs kennis op te laten doen over hoe zij een SOA kunnen oplopen en voorkomen. Het spel is bedoeld als middel voor verslavingszorgmedewerkers en andere professionals om veilige seks, en de rol die middelen hierbij spelen, bespreekbaar te maken. Zij kunnen het spel met maximaal zes personen tegelijk spelen.

Bestelinformatie: Het SOA-spel is te bestellen bij Anouk de Gee, e-mail agee@trimbos.nl.

Evaluatie Poster en placemat 'Veilig Spuiten'

De evaluatie van de materialen 'Veilig Spuiten' is uitgevoerd onder de teamleiders/managers van 34 gebruiksruidten met een spuitruimte in Nederland. Elke teamleider heeft een pakket ontvangen met daarin posters, placemats en vragenlijsten. In totaal hebben 48 medewerkers van vijftien gebruiksruidten (respons 44%) een ingevulde vragenlijst geretourneerd. Onder deze medewerkers bevonden zich voornamelijk sociaal pedagogisch hulpverleners/werkers, maatschappelijk werkers en verpleegkundigen. Ook is een bezoek gebracht aan drie gebruiksruidten en een heroïneverstrekking. Daar heeft een medewerker van het Trimbos-instituut de materialen aan acht injecterende druggebruikers voorgelegd en aan de hand van een vooraf opgestelde vragenlijst gevraagd naar hun mening over de materialen.

Worden de materialen gebruikt?

Bij vier van de vijftien gebruiksruidten wordt de poster of zowel de poster als de placemat gebruikt. Bij vier andere gebruiksruidten kenden medewerkers de materialen niet. Redenen die door medewerkers van de overige ruidten worden genoemd voor het niet inzetten van de materialen zijn: men heeft een eigen placemat en de medewerker heeft geen beslissingsbevoegdheid over het al dan niet inzetten van materialen. Bijna alle medewerkers geven aan de materialen te gaan gebruiken, nu ze deze bekeken hebben.

Hoe worden de materialen ingezet?

In de vier gebruiksruidten hangt de poster in ieder geval in de spuitruimte. Andere plekken waar medewerkers de poster ophangen zijn:

- de rookruimte
- de huiskamer
- het kantoor of de kantine van de medewerkers
- bij de uitgiftebalie in de gebruiksruidte

In gebruiksruidten zijn de placemats verkrijgbaar bij de uitgiftebalie of worden ze meegegeven aan bezoekers als flyer ter informatie.

Hoe waarderen professionals de materialen?

Medewerkers van gebruiksruidten waarderen de poster gemiddeld met een 7.9 en de placemat met een 7.2. Ze noemen als positieve punten de duidelijke uitleg, relevantie van de informatie en de vormgeving van de materialen die uitnodigt tot lezen. *"Mooie poster met goede informatie, die de aandacht van de bezoekers trekt"*.

Een ander spreekt van *"een duidelijk stappenplan om veilig te gebruiken"*. Enkele medewerkers geven echter aan dat zij de materialen erg onrustig of druk vinden. Een aantal professionals geeft de placemat een onvoldoende. Ze gaven hiervoor de volgende redenen: de placemat is niet handig om te gebruiken als onderlegger en niet milieuvriendelijk.

De belangrijkste suggesties van medewerkers voor verbetering van de materialen zijn het plastificeren van de placemats, duidelijk aangeven wat het doel is van de materialen en voor welke doelgroep de materialen geschikt zijn en het ontwikkelen van kaartjes op zakformaat voor in de portemonnee. Een aantal professionals geeft aan dat er voor hen nieuwe informatie op de materialen staat, bijvoorbeeld dat handen en voeten gemakkelijk ontsteken en dat in de benen langzaam gespoten moet worden.

Hoe waarderen druggebruikers de materialen?

De injecterende druggebruikers geven de materialen (poster en placemat samen) gemiddeld een hoge waardering, namelijk een 8.3. De plaatjes en de informatie zijn duidelijk. *"Kort en krachtig"* en *"Iedereen begrijpt het"*. Daarnaast benadrukt een aantal gebruikers dat het belangrijk is om te weten waar je beter wel en niet kunt spuiten. Eén van hen gaf bijvoorbeeld aan het wel ongeveer te weten, maar vindt het goed dat *"nog een keer duidelijk gemaakt wordt wat gevaarlijke plekken zijn"*.

Tips voor professionals

- Tip 1** Gebruik de materialen niet alleen voor overdracht van informatie aan injecterende druggebruikers, maar ook ter informatie aan collega-professionals. Hang de poster bijvoorbeeld op in het kantoor van de medewerkers.
- Tip 2** Hang de poster op meerdere plekken in de gebruiksruidte. Bijvoorbeeld in de spuitruimte, de rookruimte, de huiskamer, het kantoor of de kantine van de medewerkers, of bij de uitgiftebalie.
- Tip 3** Geef de placemats mee aan bezoekers van de gebruiksruidte als flyer ter informatie.

Evaluatie Brochure 'Alcohol, drugs, seks en... een SOA'

Voor de evaluatie van de brochure zijn 268 vragenlijsten en brochures uitgezet naar:

- Professionals werkzaam in de verslavingszorg bij preventieafdelingen, Unity afdelingen en leden van het Landelijk Netwerk Infectieziekten en Druggebruik
- Professionals werkzaam bij een SOA-poli
- Professionals die de brochure eerder via de webwinkel van het Trimbos-instituut hebben besteld. Het gaat hier om professionals met verschillende achtergronden, bijvoorbeeld preventiewerkers, verpleegkundigen en jongerenwerkers.

In totaal hebben we 85 ingevulde vragenlijsten retour gekregen (respons 32%).

Gebruiken professionals de brochure?

Relatief weinig professionals gebruiken de brochure of hebben deze gebruikt (16 van de 85). De belangrijkste reden hiervoor is dat professionals werkzaam in de verslavingszorg en bij SOA-poli's de brochure niet kennen. Na het bekijken van de brochure denkt ongeveer driekwart van deze professionals de brochure in de toekomst wel in te gaan zetten. Professionals die aangeven de brochure niet te gaan gebruiken geven hiervoor onder andere de volgende redenen: de brochure past niet binnen de werkzaamheden, is niet geschikt voor de doelgroep waarmee de professional werkt of nodigt niet uit tot lezen.

Hoe zetten professionals de brochure in?

De professionals die de brochure willen (blijven) gebruiken is gevraagd hoe zij de brochure (willen) inzetten (tabel 1). De voorkeur van de drie groepen professionals gaat uit naar het gebruik van de brochure ter ondersteuning van gesprekken en het laten meepakken van de brochure door geïnteresseerden. Professionals in de verslavingszorg geven vaker aan de brochure te willen gebruiken bij voorlichtingsbijeenkomsten. Bij 'anders' noemen professionals bijvoorbeeld het gebruik van de brochure als naslagwerk voor zichzelf of het opsturen van de brochure naar de doelgroep (zie kader).

Hoe waarden professionals de brochure?

Professionals in de verslavingszorg waarden de brochure gemiddeld met een 6.9, professionals werkzaam bij een SOA-poli en professionals die de brochure eerder besteld hebben met een 7.4. Positieve punten die de professionals noemen zijn dat de brochure duidelijk, overzichtelijk en beknopt is, relevante informatie bevat, uitnodigend is en een handzaam formaat heeft. Professionals noemen ook suggesties voor verbetering, zoals het inkorten van de tekst, het gebruik van een groter lettertype en het controleren van de informatie over SOA op volledigheid.

Top 3 doelgroepen

Voor welke doelgroepen achten professionals de brochure geschikt?

Professionals werkzaam in de verslavingszorg

- jongeren en jongvolwassenen
- professionals
- uitgaanspubliek

Professionals werkzaam bij een SOA poli

- jongeren en jongvolwassenen
- MSM (mannen die seks hebben met mannen)
- swingers

Professionals die de brochure eerder besteld hebben

- jongeren en jongvolwassenen
- professionals (vb. EHBO'ers)
- voor studenten van bepaalde opleidingen als lesstof (vb SPW, welzijn)

Tabel 1 – Inzet van de brochure door professionals*

Hoe wilt u de brochure (blijven) gebruiken?	Verslavingszorg (N=34)	SOA-poli (N=17)	Eerder besteld (N=18)
Ter ondersteuning van gesprekken	21	12	8
Geïnteresseerden de brochure zelf laten meepakken	14	11	10
Bij voorlichtingsbijeenkomsten	14	6	4
De brochure uitdelen en de inhoud bespreken	12	5	5
De brochure uitdelen	7	7	2
Deze vraag is niet ingevuld	1	0	0
Anders	6	2	5

* Bij deze vraag konden professionals meerdere antwoorden invullen.

Evaluatie SOA-spel

Om ervaringen van professionals met het SOA-spel te inventariseren zijn leden van het Landelijk Netwerk Infectieziekten en Druggebruik en mensen die het SOA-spel eerder bestelden benaderd. In totaal zijn achttien professionals werkzaam bij acht verschillende instellingen geïnterviewd over ervaringen met het spel. Aanvullend is een werkbezoek afgelegd aan een verslavingszorginstelling waar het spel voor de eerste keer gespeeld werd met jongeren van de dagbehandeling.

Gebruiken professionals het SOA-spel?

Drie van de achttien professionals spelen het SOA-spel. Twee professionals hebben het spel ooit gespeeld, maar spelen het nu niet meer. Bij de één is het SOA-spel eenmalig gespeeld tijdens een BOA/SOA dag. Omdat het contact met cliënten individueel is, wordt het spel nu niet meer gespeeld. De ander heeft het spel twee keer gespeeld en is daarna overgestapt naar het Russian Roulette spel van Mainline vanwege de positievere insteek van dat spel.

De meerderheid speelt het SOA-spel dus niet. De twee belangrijkste redenen hiervoor zijn het ontbreken van direct contact met cliënten en het individuele karakter van het cliëntencontact. Dat wil zeggen dat voorlichting op het gebied van SOA één op één gebeurt en niet in groepen wordt gegeven. Deze individuele cliëntcontacten lenen zich niet voor het spelen van een groepsspel.

Voor welke doelgroepen is het SOA-spel geschikt?

De professionals hebben het SOA-spel met verschillende doelgroepen gespeeld (tabel 2). Ook is het spel gespeeld met intermediairen zoals casemanagers, werknemers van een re-integratie afdeling en eigen collega's.

Het spel wordt voor veel doelgroepen geschikt bevonden, met name voor jongeren. *"Het spel is de basis, je kunt zelf variëren in vragen die pas-*

send zijn bij de doelgroep qua kennis, vaardigheid of expliciteit", aldus één van de professionals. Een ander zegt: *"Allochtonen, het zou een goede opening kunnen zijn voor gesprekken over dit onderwerp. Of vrouwen doelgroepen. Eigenlijk kun je het breed inzetten bij elke groep waarmee je in gesprek wilt gaan over dit onderwerp"*.

Hoe waarden professionals het SOA-spel?

Het spel is uitnodigend, drempelverlagend, inzetbaar bij verschillende doelgroepen en wordt gezien als een mooie ingang om over het onderwerp te praten. *"Er ontstaat al snel een inhoudelijke discussie met de doelgroep"*. Professionals noemen ook suggesties voor verbetering, zoals het verduidelijken van de handleiding, zodat sneller met het spel gestart kan worden en antwoorden op vragen makkelijker te vinden zijn. Andere suggesties zijn het maken van een doos waar het spel in kan (het SOA-spel zit nu in een plastic insteekenvelop) en het toevoegen van materialen (bv. condooms, dildo).

Hoe waardeert de einddoelgroep het spel?

De professionals is gevraagd naar hun indruk van de waardering van het spel door de einddoelgroep. Over het algemeen vonden de spelers het spel leuk en ervoeren ze het als nuttig om op deze manier over veilige seks te praten en de rol die middelen daarbij spelen. *"In het begin vonden ze het spel kinderachtig, dachten dat ze alles al wisten. Later vonden ze het leuk, met name de doe dingen er tussen. Het tekenen van een vagina bijvoorbeeld leidde tot veel discussie"*. Een professional gaf aan dat het lastig was een goed beeld te krijgen van wat de druggebruikers van het spel vonden en had de indruk dat ze er weinig behoefte aan hadden.

Tijdens het werkbezoek is het spel gespeeld met jongeren van de dagbehandeling. Zij vonden het spel leerzaam: *"Er zijn altijd wel dingen die je nog niet weet"*.

Tabel 2 - Doelgroepen waarmee het SOA-spel gespeeld is

Doelgroep	Aantal deelnemers	Duur	In welk kader?
jongeren gezinsvervangend tehuis	5	60 min	voorlichting
dagbehandeling jongeren	3	60 min	voorlichting
behandeling jongvolwassenen	8*	60 min	voorlichting
dagbehandeling volwassenen	10*	60 min	voorlichting
dagopvang	7*	30 min	voorlichting
dagbesteding	5	45 min	spel uitproberen
werkbesteding	5	45 min	spel uitproberen
verslaafde prostituees	3	180 min	ontwikkeling SOA-spel

* Omdat de groep te groot was om het spel echt te spelen, zijn alleen de kaartjes gebruikt en dan met name de stellingen.

SOA-spel: Tips voor professionals

- Tip 1** Gebruik de kaartjes van het spel als opening voor een gesprek over SOA tijdens één op één gesprekken.
- Tip 2** Als de groep te groot is om het spel te spelen, ga dan alleen met de kaartjes van het spel aan de slag. Met name de stellingen zijn geschikt om een groepsdiscussie op gang te brengen.
- Tip 3** Maak zelf tabbladen in de handleiding in de kleuren van de kaartjes, zodat de antwoorden sneller op te zoeken zijn.
- Tip 4** Voeg materialen toe aan het spel (bv. condoms, dildo).
- Tip 5** Wijs iemand aan die de rol van spelleider op zich neemt. Belangrijk is dat de spelleider zelf niet deelneemt aan het spel. De spelleider hoeft niet per se een expert te zijn, maar kan ook iemand zijn van de doelgroep met wie het spel gespeeld wordt.

Samenvatting en conclusie

Het Landelijk Netwerk Infectieziekten en Druggebruik heeft in 2009 verschillende materialen ontwikkeld en verspreid gericht op het voorkomen van infectieziekten bij druggebruikers. In deze factsheet zijn de resultaten van evaluaties van drie van deze Harm Reduction materialen gepresenteerd, te weten:

- Materialen 'Veilig Spuiten' voor in gebruikruimten
- Brochure 'Alcohol, drugs, seks en... een SOA'
- SOA-spel

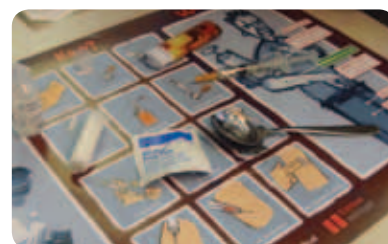

De uitkomsten van de evaluaties laten zien dat professionals de materialen over het algemeen positief waarderen. De materialen 'Veilig Spuiten' geven volgens professionals en druggebruikers een duidelijke uitleg over het waarmee, hoe en waar veilig te spuiten. De brochure 'Alcohol, drugs, seks en... een SOA' geeft heldere en relevante informatie over de werking van alcohol en drugs op seksuele gevoelens en gedrag. Het SOA-spel

wordt gezien als een drempelverlagend spel dat een mooie ingang biedt om een gesprek over dit onderwerp aan te gaan. Vooral de materialen 'Veilig Spuiten' worden gemiddeld hoog gewaardeerd door zowel professionals als druggebruikers.

De ondervraagde professionals maken nog weinig gebruik van deze materialen, omdat een groot deel van de professionals de materialen niet kende. Voor het SOA-spel geldt dat professionals werkzaam in de verslavingszorg vaak individuele cliëntcontacten hebben en dit gaat niet goed samen met het spelen van een groepsspel.

Een mooi resultaat van de evaluaties is dat ruim driekwart van de professionals aangeeft de materialen 'Veilig Spuiten' en de brochure 'Alcohol, drugs, seks en... een SOA' te gaan gebruiken in de toekomst. Deze factsheet geeft een beschrijving van de materialen en biedt tips voor de inzet ervan. Bestelinformatie vindt u op de tweede pagina van deze factsheet. Wij wensen u er veel plezier mee!

Kijk voor meer informatie over infectieziekten en druggebruik op www.sickofit.nl

Colofon

Auteurs

Petra Havinga
Anouk de Gee
Agnes van der Poel

Met dank aan

Professionals die hebben meegewerkt aan deze evaluaties

Productiebegeleiding

Kathy Oskam

Productie

Ladenius Communicatie

Beeld

Petra Havinga

Deze uitgave is te downloaden via www.trimbos.nl/webwinkel zoek op artikelnummer **AF1098**.

Trimbos-instituut

Da Costakade 45
Postbus 725
3500 AS Utrecht
T: 030-297 11 00
F: 030-297 11 11

© 2011, Trimbos-instituut, Utrecht.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veele-voudigd en/of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande toestemming van het Trimbos-instituut.